

Caroli V imperatoris expeditio in Africam ad Argieram

<https://hdl.handle.net/1874/8933>

CAROLI . V . IMPE
RATORIS EXPEDITIO IN
Africam ad Argieram; Per Ni-
colaum Villagagnonem
Equitem Rhodium
Gallum.

*Ad D. G. Bellaium Langæum Subal-
pinarum gentium Proregem, & pris-
mi ordinis Equitem apud Christi-
anissimum Francorum
Regem.*

ARGENTORATI PER
Vuendelinum Ribelium.

AMPLISSIMO VIRO

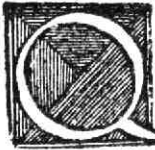
D. G. BELLAEO LANGAEO, SVBAL
pinarum gentiū Proregi, & primi ordi
nis Equiti apud Christianis. Fran
corum Regem, Nicolaus Vil
lagagnon Eques Rho
dius Gallus.
S. D. P.

Vperioribus meis literis tibi
significavi, me properantem
ad te, recrudescentibus tamen
magnitudine ac difficultate
itineris uulneribus, retardatum, & Romę
commorari coactum fuisse. Nam in
grauescens in dies morbus spem celerio
ris discessus ademit, atque plures quàm
uoluissē dies remoratus est. Interim ue
rò quum tui desiderium me perpetuò so
licitaret, & uiderem spem meę profectio
nis paulò tardius procedere, constitui iti
neris mei narrationem exarare, eamq̃ ad
te mittere, ut celeritate sua perficeret id
quod morbo præpeditus præstare nõ po
teram, tarditatemq̃ meã excusaret. Tuus

A ij

Franciscus Guichæus, uir omni uirtute
officioq; præditus, me acceptū hospitiō,
summa beneuolentiā profecutus est, tan-
tumq; sua effecit diligentia, medicis adhi-
bitis, ut iam melius habere cœperim, ob
eamq; causam me plurimum ei debere fa-
tear. Ille me conantem uiam ingredi retin-
uit, donec uires collegissem, & per uale-
tudinem possem itineris molestias ac fris-
goris iniuriam ferre. Quod nisi fecisset,
periculum erat, ne denuo in grauem mor-
bum inciderem. Nam præter dolorem,
quo me uulnerū acerbitas afficiebat, cor-
pus meum ualde intumuerat, nec multū
aberam ab aqua intercute. Nunc ergo
depulso morbo, ad iter me accingā,
& dabo operam ut quàm
citissimè Taurinos
perueniam.

QVVM æstas antea cta me in Galliam ad domestica quædam negotia reuocasset, de reditu Cæsaris in Italiam, & transmissu exercitus eius in Africam, literis amicorum certior factus sum: qui consilio Cæsaris proposito, me ad tam nobilem expeditionē accersebant. Ego uerò & intelligebam religione me obstringi ad inimicos fidei (quantum in me fuisset) bello persequendos: & uerebar, ne corpus meum diuturna iā armorum exercitatione labori assuetum, otio ad laborem remollesceret, si apud amicos diutius cōmorarer. Itaque negotia in aliud tempus reijcienda mihi esse duxi, ne honori meo necessario tempore deesse existimarer. Cōsiliū aut Cæsaris esse hoc significabant, quòd quum se ad componendas Germanorum de fide controuersias, in Germaniam contulisset, reperit Ferdinandum fratrem, & filiū Ioannis, qui proximè regnū in Pannonia obtinuerat, ardere inter se discordijs, ac de iure regni uehementissi-

DE EXPEDITIONE

mè contendere. Is, quòd sibi à Ferdinando metueret, Turcas in suum asciuerat auxilium. Quorum aduentum ut Ferdinandus anteuenteret, Budam obsidione cinxerat, ac expugnare totis uiribus adnitabatur. Quibus cognitis rebus, Cæsar prospiciens, quàm magni esset momenti, Turcas finibus nostris prohibere: ut eis ueniendi occasionem præriperet, partem copiarum fratri misit auxilio, quibus expugnationem acceleraret. Qui tamē munitionibus & præsidio urbis impeditus, Turcarum aduentum expectare coactus est. Quamobrem Cæsar, omissis fidei disceptationibus animum potius ad bellū adiiciendum putauit. Et quoniam magni rem esse periculi perspexerat, bellum in ea regione duci: priusquam illic hostes inueteralcerent, hoc in Turchicū solum transferre constituit, & procul finibus nostris propellere. Quapropter copijs, quas ad fratrem miserat, ei subsidio relictis, quum iā instante hyeme non ita multum tēporis superesset, quo bellum cōmodè geri posset, Ferdinando belli curā in se interim recipiente, magnis itineribus in Italiā ad ex-

exercitum cōtendit. Quò simul ac peruenisset, exercitum summa diligentia cogi, & militum novas manus conscribi iussit, magnūq; nauium numerum lanuæ atque Neapoli instrui, quibus in Africam exercitum traduceret. Africa uerò ei necessario tentanda uidebatur, ne in Turciam proficiscens, inimicum à tergo relinqueret, de quo metuere sibi possent Hispani, quorum opera & numis ad bellum Turchicum uti decreuerat. Coactò exercitu, & nauibus ad nauigandum paratis, dum res frumentaria expeditur, & in naues exercitus imponitur, Lucæ summum Pontificem conuenit: ut cum eo consilia belli communicaret. Pontifex, quòd Africa minimè portuosa sit, hyemis nauigationem non esse subeundam existimabat, atque Cæsarem à uia deterrebat. Quæ quanuis magna causa esset, ne ipse alieno anni tempore, in tam periculosa loca exercitum transmitteret, maioribus tamen rationibus impellebatur, ut in sententiâ permaneret. Videbat enim quantoperè ab hostibus nostri in Pannonia urgerentur,

DE EXPEDITIONE

& quanti reip. Christianæ interesset, bellum illic non trahi, quod ut auferretur, & hostes in suis finibus bellum sustinere cogerentur, rem in celeritate positā esse perspiciebat. Sed quia tantum apparatus exposcit Turcarum amplitudo, ut eum non posset Cæsar citius quàm ineunte æstate uniuersum comparare, interim dum ei rei dat operam, Africānum bellum suscipiendū sibi esse putauit, ut Hispanos Afrorum metu liberaret, quo facilius ad Turchicā expeditionem incitarentur. Solebant enim quum ab eis ad eam rem numi exigerentur, uicinum hostem opponere, suumq; metum excusare. Quibus rationibus permotus Pontifex, uehementer Cæsarī consiliū probauit: eiusq; laudata animi magnitudine, eum dimittit. His ita cōstitutis rebus, Cæsar naues onerarias, Baleares insulas petere iubet, ac eo loco aduentum suum operiri: ipse uerò nauibus lōgis sex & triginta ex portu Veneris soluit, & ad Corsicā insulam contendit. Qui quum secūdo uento in altum prouectus esset, subita coorta tempestate, classis cursum

AFRICANA

sum tenere non potuit, sed in diuersas partes dissecta est: at ille remis contendit, quæ septem aliæ secutæ naues eam insulæ partem ceperunt, quæ Italiã spectat: ubi eũ uenti duos dies tenuerunt. Sedato mari, quæ aberrauerant naues à cursu reuertuntur, quibus appulsis Cæsar in Bonifaciũ oppidum profectus est: quod in monte tribus ex partibus, circunciso, aspero & difficili est situm: ad aliam partem est aditus, ab imo anfractu, qui oppido profossa positus est. Hoc autem nulla re alia est quàm portu memorabile. Cæsar idoneam tempestatẽ nactus, in Largheram nobilem Sardinie urbem secundis uentis appulit. Vbi res insolita cõtingit. Qua enim nocte eò accessimus, bos uitulum bicipitem peperit: quem mulier, cuius bos erat, uidendum Cæsari obtulit. Hæc urbs natura & opere bene satis munita est. omnibus enim ferè partibus alluitur mari minime portuoso, & scopulis subter aquam latentibus referto: aliã partẽ, quæ in insulã mittit, claudit murus: quem duæ turres ad utrunque latus positæ, ab externa uí facile

DE EXPEDITIONE

tutantur. & quū in planitie hæc posita sit, nullus omnino mons, aut collis prominet, è quibus uis in eā inferrī possit. Cæsar duos dies illic cōmoratus, soluit, & ad Baleares insulas direxit iter: qui bīduò uelificatione cōtinuata, leni uēto in cōspectum minoris insulæ delatus est. sed quum ei insulæ iam appropinquaret, aduersis & resflantibus uentis, parum abfuit, quin in cōtrariam partē reijceret: remorum tamen tanta contentione naues impulsæ sunt, ut tandē multa nocte ad terrā promote sint. In quo ita sudatum est, ut septē horis, nō intermisso remigandī labore, uix totidem milia processerimus. Reliqua noctis parte quieti data, diem in anchoris expectauimus: quo tēpore, quum paruo spatio ab eo quò appulsi eramus loco, Mahon portus abesset, eò profecti sumus. Hic portus, omnium quos uidere memini, est pulcherrimus, & optimus, nisi hæc difficultatē haberet: Tota insulæ ora maritima mōtibz ingentibus septa est: sed quā est ad portū aditus, radices montium in planitiē extrahunt, donec tam angusto interuallo
ad

ad alteram litoris partē accesserint, ut non nisi leni uento intromittantur naues: ceterū rebus alijs omnibus est facilis & oportunus, excurrit enim in quatuor fere milium longitudinē, uarijs & frequētibus insinuationibus, quæ facillē naues à maris sæuitia tegunt. Huic perpetui montes prominēt, è quibus immensa ligni copia peti potest.

Ad extremam eius partem in montium altitudine urbs extracta est, quæ si opere tam esset munita quàm natura, non ita facile ab AEnobarbo, qui uulgo Barbarossa nuncupatur, expilata fuisset. Quum duos dies tempestas classem detinuisset, summam trāquillitatem adepti, ad maiorem insulam cursum intendimus. Quò aduectus Cæsar, comperit ab Italia naues onerarias centum & quinquaginta conuenisse, & Ferrandum Gonzagam Proregem Siciliae septem trirēibus aduenisse: quæ cum his, quas secum Cæsar adduxerat, coniunctæ, quinquaginta numerum expleuerūt. Præter has ab Hispania quindecim longæ, & magnus nauium onerariarum numerus desiderabantur: quas

quum

DE EXPEDITIONE

quum triduo expectassemus, nunciauit
 triremis una, reliquas iam Africam attigisse, & naues onerarias eodem contendere. Quo allato nuncio, Cæsar protinus milites naues conscendere, & classem se in uiam dare iussit. Maior insula est, & urbs nobilis: insula contra minoris insule naturam, habet oram maritimam, planam & fertilem, montes uero in mediterraneis regionibus altissimos, & magna parte steriles: quæ quoniam meridiem propius quam Hispania spectat, hyeme temperatior est, & frigoribus remissioribus, omniumque ferè fructuum copiam habet, quibus abundat Africa: Vrbs autem est ampla, & pulchris ædificijs ornata, quam ferè mediam influit riuulus, è montibus decurrens, qui ad lanificium plurimum ualet. Huius incolæ Tarraconensium parènt legibus, & lingua ac moribus ualde cum eis conueniunt. Ad ædificandum utuntur maximè terra calculis permixtis: qua materia muri oppidi effecti sunt. Tapie uulgo nominantur. Nauibus ad nauigandum rebus omnibus instructis, Cæsar ad
 Argie

AFRICANA.

Argieram urbem Africæ maritimam iter direxit: quò bidui nauigatione prouectus comperit triremes, uti acceperat, aduentum suum anteuertisse, atq; terram ab eo latere tenuisse, quod ad solem occidentẽ pertinet, decem ferè millibus procul ab urbe. quæ ubi classẽ nostram conspexere, nobis obuiam processerunt: sed eis continuo eò unde fuerant egressæ, remissis ad eam litoris partem seruandam: Cæsar aliquot milia progressus, in aliam urbis partem duodecim naues præmisit exploratum, an illic tutior esset à tempestate receptus. Quibus oportuniorem esse significantibus, urbẽ remis præteruectus, eò cõstendit, & iactis anchoris naues onerarias præstolatus est. Ab eo loco urbs tota sub aspectum nostrum cadebat, secp; regio late nostris oculis ostendebat. Postridie mari paulatim intumescente, soluimus, atque locum cepimus, quem uenti minus urgerent. Eum Matafuz nominant. Dum eò properatur, naues speculatiuæ duæ Turchicæ in nos incidunt imprudentes, quæ errore cognito, conuersa uelificatione, maxima

DE EXPÉDITIONE

xima remorum contentione in altum se re-
 ferunt. Eas nostri persequuti, altera unius
 ex nauibus nostris concursu depressa est:
 altera ad terram euasit. Cognitum est ex
 captiuis eas missas fuisse, ut de aduentu et
 apparatu nostro aliquid percunctando
 intelligerent. Reliquam diei partem ad an-
 choras expectando triuimus, dum uniuersæ
 naues coeunt, & quiescit mare. Interea
 Ferrando Gonzagæ & Iacobo Bosso ui-
 ris prudentibus & rei militaris peritis præ-
 scripsit Cæsar, ut conscensa nauicula pi-
 scatoria, litus præterlegentes percurrerent,
 ac renuntiarent, quæ optimus esset egres-
 sus, ac commodissimè exercitus exponi
 posset. Si exploratis locis omnibus, quid
 perspexissent reuersi indicarunt. Sequens
 dies maximam tranquillitatem attulit: qua
 Cæsar propius urbem accessit, atque in lo-
 cum omnium opportunissimum milites ex-
 posuit: id quæ nullis hostibus resistētibus
 effecit. Summa autem exercitus hæc erat.
 Peditatus omnis numerum duorum & ui-
 ginti millium explebat, e quibus Hispa-
 norum septem millia e Sicilia atq; Neapo-
 liadue

AFRICANA.

li aduenerant: Germanorum sex millia in Germania Cæsar conscripserat: Itali qui omni ex Italia coacti fuerunt, pari numero Germanos æquabant, præterea uoluntarij, qui honoris causa Cæsarem sequuti erant, trium millium numerum excedere dicebantur, præter Cæsaris domesticos. huc accedebant quadringenti promiscui generis milites, quos Equites Rhodij promiscui item generis numero centū & triginta Melita suis nauibus aduexerant. Equitum uerò Cæsareorum CCCC, naues Neapoli cōscenderant, & ab Hispania septingenti euocati. Vbi primū terrā pedites attigerūt (equites em̄ pauci eo die nauibus emissi sunt) generatim summa coeunt alacritate, seseq̄ expediūt ad excipiendos hostes, qui crebris incurSIONIBUS copias nostras adequitabant. Hos, si se aggregarent, & propiūs admouerent, bombardis nostri repellebant, ita ut rari dispersiq̄ incurrere cogerentur. Qua ratione nullum incommodum accepimus. Hostibus in proximos montes reiectis, ad urbem iter facit exercitus, et Hispanis, quos
 Ferran

DE EXPEDITIONE

Ferrandus Gonzaga ducebat in acie prima constitutis, Cæsar mediam aciem, quã Germanis crediderat, dirigebat: Italos autem, quibus immixti erant Equites Rhodi, præibat Camillus Columna. Eo die circiter mille passus progressi constitimus, atque ibi noctem penè insomnem transegimus. Numidæ enim, qui montium iuga tenebant, se in planitiem demittebant, atque telis ea maximè parte, quã Cæsar tertia posuerat, nos lacebant: in quos signa Hispanorum tria à Cæsare immissa sunt, qui illos reprimerent, aut audacius progredientes tardarent. Hi, nostris impressionem facientibus se in montes referebant, & syluestribus locis occultabant, atque nostros ascensu prohibebant: uirtute tamen tantum nostri potuere, ut in montes euaserint, hostesque loco pepulerint, sed crescente hostium multitudine, nostri spatio pugne defatigati, recentes & integros non facile sustinebant. Itaque quum à prima uigilia usque ad primam lucem pugnam protraxissent, eis puluere, quo spherulas plumbeas in hostes mittebant, deficientes
 tepau

AFRICANA.

te, paucis acceptis uulneribus, ad agmen se receperunt. Tota regio, quæ uiam fecimus, plana est, sed impedita, et dumis atq; herbis syluestribus confita, hanc subluit mare, ab eo promontorio, quò sæuiente uento naues nostras prouectas fuisse diximus, donec urbi mille ferè passus appropinquauerit: quo loco saxa & tumuli, mari oppositi, planitiem interrumpunt: urbs duodecim ferè media ducta linea millibus abest à promontorio, sin autem pedibus eatur, propter litoris obliquitatem, uiginti millia erunt facienda. Planitiem radices montium impendentium efficiunt: & quemadmodum ora maritima sinuosa est, ita planitiæ uidentur montes impositi fuisse, litorisq; naturam sequi. Nam ubi litoris sinuatio mollius inflectitur, et diffunditur latius, maiori etiam interuallo à litore montes intermittunt, & effusior planities intercedit: ubi uerò sinus desinit, & uelut angulo terminatur, litusq; iam non sinuose, sed magis directò procedit, eodem quoq; loco è planitiæ colles & tumuli enascuntur, qui montibus coniuncti, eam cõ

DE EXPEDITIONE

fundunt, quem locum mille passus abesse
 ab urbe demonstrauius. Cæsar reductis
 ex monte militibus, propius urbem mo-
 uit exercitum, cui superata planitie, erant
 colles & tumuli, in quos montes desinere
 significauimus, subeundi, ac deinde ad
 montes tentandum iter. Nam constabat
 iuga montium in maximam longitudinẽ
 à latere exercitus protendi, quibus à ter-
 go hostes relictæ, rursus aduersus nos pro-
 uolabant, agmenq; morabantur. Illi, si in
 contentione durius quicquam accidisset,
 quoniam ad montes facilem receptum ha-
 bebant, nostros sine suo magno periculo
 premebant. hos montes si nostri tenerent,
 perfacile erat hostes transitu intercludere,
 & liberius, minoreq; periculo in oppu-
 gnationem incumbere. Qua de re pero-
 portunum est uisum, Numidas è monti-
 bus depellere, ac ibi primam aciem collo-
 care. Quæ tametsi res erat magnæ operæ,
 & laboris propter montium altitudinem
 & asperitatem, uirtute tamen tantum Hi-
 spani præstiterunt, Ferrando Gonzaga
 Duce, ut expulsis hostibus in montium
 fastigium

fastigium euaserint . Occupatis montibus , secunda acies confedit in collibus , quos montibus subesse diximus : & paulo infrà secundum litus acies tertia constituta est . Exercitu in hunc modum disposito , urbs eum uelut angulus respiciebat , quæ ab uno latere mari conclusa , ab alijs duobus obducto exercitu , trianguli speciem effecerat : quumq; penè exercitu circumuallata esset , non magnam in externis copijs spem habebat . Quæ quamuis à tergo nostras acies è planitie adoriri potuissent , tamen quia loco superiores eramus , facile uenientibus restitissimus . Ad hanc nostram commoditatem accedebat , quòd inter planitiem & tumulos , quos Cæsar castris delegerat , crebri anfractus intercedebant , qui pro fossa hostibus obiecti , eorum impetum tardare potuissent . Ita cõpulsis in urbem hostibus , & rebus omnibus , quæ humano ingenio prouideri possunt , à Cæsare procuratis , inclinata in noctem die , uigilijs dispositis , se latitiæ dabat exercitus : quum repentina calamitas incidit , quæ uitari omnino

DE EXPEDITIONE

non potuit. Imbrium enim uis uehementissima, prima uigilia coorta, nullam noctis horam intermissa est: quæ quanuis iniquitate sua molesta satis esset, eam tamen longe molestiorem par uentorum uis reddiderat. Nam militibus qui sine impedimentis è nauibus educti fuerant, nec amictus erat ullus, quo pluuiaë iniuriam à se propulsarent: nec tentoria, quò profugere possent. Hinc factum est, quò ipsi imbribus toti maderent, ac uentis exagitarentur, ut uires eos atq; animi deficerent. Eodem tempore supra quàm cuiq; credibile sit, intumuerat mare, ac ita efferebuerat, ut multæ naues, quæ sæuitiam ferre non poterant, fractis funibus anchorarijs ad terram alliderent: aliæ uerò fluctibus completæ deprimerentur. quarum naufragio magna hominū, cibariorumq; iactura facta est. Quam calamitatem magno auxit cumulo diei interuentus. Tum enim uenti atque imbres in tantam rabiē creuerant, ut uix quisquam pedibus consisteret. Hanc impugnandi nostri occasionem hostes prætermittendam non putarunt.

AFRICANA.

runt. Tum enim magno numero ac summo silentio egressi, aduentu suo nostras uigilias oppressere; quibus interfectis ad munitiones nostras prouolant, nosq; telis laeifunt. Nos omnibus rebus subito perterriti, imbris & uentis aduersum os ferientibus, arma tamen expeditimus: & ut quisq; primum occurrerat, ita quam maximo potuit impetu in hostes cōtendit. Hostes autem ad primum nostrum impetum pedem retulerunt, ut nos elicerent in insidias, quas idoneo loco disposuerant: in quas eos persequuti incurrimus. Eramus autem numero superiores, & uirtute pares: sed ipsi & loco & armorum genere longè præstabant. Ii enim de loco superiore pugnabant, & balistis, arcubus, lapidibus, ac omni telorum genere nos ascensu prohibebant: nobis uerò imbres sclopetarum usum ademerant, nullumq; omnino telum reliquum fecerant, quo hostem impeteremus: ut hastilibus, & ipso penè corporum concursu, nobis gerenda res esset. quum interim & iniquitas loci ab eare nos inimicorūq; uelocitas retardaret. qui

DE EXPEDITIONE

nobis procurrentibus cedebant, & emissus tela & lapides conijciebant. Genus hoc pugnae nostris erat infuetum, nam hostium in uniuersum ita fert cōsuetudo, ut nunquam conferti manus nobiscum conserant, & summis copijs praelientur: sed rarinos equis praetercurrentes, telis & sagittis lacessunt, ut nos ab ordinibus eliciant. Qui, ubi ex ordinibus excesserimus, & impetum fecerimus, consulto cedunt, atque se fugae mandant. quod si studiosius nos insequentes, ab ordinibus longius progressi fuerimus, illi conuerso cursu, plures paucos circumsistunt ac interficiunt. Eo die equites urbe egressi, totidem fere numero pedites delegerant: qui inter eos tanta uelocitate uersabantur, ut equorum cursum adaequarent. Hoc genere pugnae nostri elusi sunt, qui in fugam compulsos hostes arbitrati, eos temere incertis ordinibus insequuti, non prius sequendi finem fecerunt, quam sub muros & portas oppidi successerint: quo tempore hostes quam primum in urbem se receperunt, & bombardis, telis, sagittis, ac omni tormentorum genere uno impetu emissis, nos rorū

magnam stragem ediderunt, atque ex Italia eos dederunt in fugam, quibus non magnus esset usus militiae. Quorum fuga Rhodij Equites soli ad portas ciuitatis restiterunt, aliquot Italiae uiris fortibus adiunctis, quos uirtus à turpi fuga dehortabatur, socijsq; fugientibus, se ad signum nostrum conuerterant. Nos id quod accidit postea, euenire posse suspicati, ut hostes nostrorum fugam conspicati, in eos irruptionem facerent, in angustum intra colles & tumulos locum, ubi pauci multos morari possent, signum nostrum retulimus. Loci autem natura hæcerat: Tota circum oppidum regio tumulis frequentius referta est, intra quos uia posita, obliquis orbibus (ut tumulorum fert situs) ducit ad urbem. quæ ubi tumuli coeunt, patet angustius: ubi uerò latiori spatio se retrahunt, illic etiam uia latius intenditur. Non fefellit nos suspitio, non enim prius in angustias peruenimus, quam hostes ex oppido eruperunt, ac effuso cursu in nos impetum fecerunt: quumq; se propius intulissent, more suo retrocedere

DE EXPEDITIONE

bant, ut ab angusto nos loco in patentior
rem allicerent, ac circumuentos occiderēt.
Ut autē se nihil proficere uiderunt, in col
les & tumulos, qui nobis prominebant,
pedites immiserūt: ut inde lapides & tea
la iacularent. Quæq; ex nostris, armiste
cti nō essent, uitare non poterant: unde ac
cidit, ut plures pugna excederēt, & nume
ro plurimū minueremur. Quum tñ nihil
quod nobis indignū esset cōmitteremus,
hostes indignati tam paruā manū, tan
tas suas copias distinere: cominus rem ge
gere constituūt: & protinus equis incitatis
nos hastilibus aggrediunt, ad quæ uitā da
plurimū arma nostra ualuere. Quū uerò
uideremus salutis nostræ subsidiū in uir
tute positum esse, potius esse duximus,
uirtutis nostræ dimicando memoriam re
linquere, etsi moriendū esset, damnū ali
quod hostibus inferre, quàm turpiter in
fugam uersos ab illis cōcidi. Hoc nostrū
institutum adiuuabat, quòd breuī nobis
Cæsarē affore subsidio sperabamus. qua
spe erecti, & hostes irruentes hastilibus su
stinebamus: & quum se nobis insinua
rent, non dato regrediendi spatio, confo

AFRICANA.

diebamus: cui iniuriæ eo erant oportuniore
 res, quòd nudi in prælio uersarentur. Qua
 re animaduertia, tanto illi spatio pedem re
 tulerunt, quantum hastilia nostra paterent
 in longitudinem: quo ex loco tela & has
 tas, qua parte corpus nostrum apertum
 erat, iniiciebant, & balistis, quibus arma
 transfodi posse putabant, nos appetebant.
 ea quum à confertis uitari nõ potuissent,
 & uirtuti locus relictus non esset, aliquot
 eorum, qui in primo ordine pugnabant
 grauius uulneratis, ordines nostros per
 turbarunt, ac loco summo uerunt. Quo tẽ
 poris momẽto Cæsar cum omnibus Ger
 manorum copijs nobis adfuit subsidio.
 quem hostes conspicati, parumper consti
 terunt, ac nobis colligendi nostri potesta
 tem fecerunt. Cæsar quo loco maiore in
 teruallo tumulos intermitteri demonstraui
 mus, agmen constituerat, quod quantum
 esset, hostes dijudicare nõ poterant ob iti
 neris angustias, quæ inter eos & agmen
 erant interpositæ. Quamobrem cogno
 scendi causa, se propius incitarunt. at quẽ
 uiderent profici nihil posse, ueriti ne si no

DE EXPEDITIONE

hiscum prælio contenderent, & sibi neces-
 sario in oppidum reuigendum esset, no-
 stri unâ immixti introirent, oportuno tē-
 pore se receperunt, ac in agmen bombar-
 das emiserunt. Ibi Cæsar non ita longè ab-
 fuit à periculo. ipse enim quum in pri-
 mis ordinibus milites adhortaretur, bom-
 bardæ, aliquot eorum quibus cum uerba
 faciebat, extulerunt: ita tamen ut ipse ne-
 que ullam timoris significationem edide-
 rit, neque orationem suam interruperit,
 neque uultum mutauerit: sed ea fortitu-
 dine & animi præsentia substitit, qua in
 maxima tranquillitate esse solet. His ge-
 stis rebus, quum id quod uolebat Cæsar
 esset consequutus, ut nos laborantes pe-
 riculo eximeret: compulsis in oppidum
 hostibus, paucis Germanorum desidera-
 tis, in castra suos reduxit. Ex Equitibus
 uerò Rhodijs, qui uix centum numerum
 implebant, ad muros urbis octo bombar-
 dis extincti sunt: ex conflictu autem faucij
 triginta euaserunt. ex Italis qui se nobis
 aggregauerant, mortuorum numerum nō
 teneo, neque quot ex pugna uulnerati sint
 elapsi

AFRICANA:

elapsi. Nam quum grauissimè sauciùs ereptus essem, & uehementer ex uulneribus laborarem, adire potui neminem, qui uulneratorum aut mortuorum mihi numerum explicaret. Interea dum uenti, hostes, & pluuia terra nos duriter exagitant, mari naues longè durius afflictantur. ita enim uis uentorum mare commouerat, ut quum naues incuteret, neque anchoræ neque funes obstarent, quominus in terram eijcerentur, quòd si quæ funium multitudine retinerentur, tanto impetu concutiebantur, ut stupis quibus tabularum rimæ & commissuræ impleri solent, euulsis, aqua complerentur & obruerentur. Rem in tantam infelicitatem proclinatam adaugebant Numidæ: qui uiso naufragio, ad litus magno numero conuenerant, ut quæ fortuna in terram exportaret, eos transferrent. adeò utrum in terram elabi, an submergi præstaret, nesciretur. His rebus p̄motus Cæsar, ad duo millia Hispanorū immisit, quæ repulsis hostibus, nostris essent præsidio: quorū aduētus quæ plurimis salutē attulit, sed hoc consiliū quæ quis reprehēdit

non

DE EXPEDITIONE

non possit, euenit incommodè. Nā cum nauæ tutos se esse cognoscerent, si ad terram applicarent, minori contentione uim tempestatis ferebāt, & procliuius in terrā nauem impingebant: ex quo naufragium effectum est insignius. Hac tempestate cētum & triginta naues desideratæ sunt: e quibus triremes quatuordecim, lōgo maris conflictu collabefactæ, in terram eiectæ sunt. Quem casum tanta animorum consternatione & desperatione excepit exercitus, ut nulla unquam maior extiterit. quum enim milites in terram fuerunt expositi, quo essent ad uiam expeditiores, sine impedimentis emissi fuerant, & duorum tantum dierum cibaria secum tulerant, eaq̃ superioribus diebus consumpserant. Vnde magna nauium parte amissa uerebantur, ne si reliquæ quoque naufragium facerent, tum esset mors op̃petenda, quod nullas haberent naues alias quibus reportari possent: nullaq̃ res adesset, qua in ediam tolerarent, quæ uel se ab imbribus defenderent, quum etiam deessent tormenta & machinæ, quæ usui essent

AFRICANA.

essent obsidendæ urbi, nec aliunde com-
 meatus peti posset: de urbis expugnatio-
 ne desperabant. Hæc perturbatio totum
 illum diem & sequentē noctem tenuit ex-
 erciturum. Triduo post mare paululum de-
 sæuitia remisit, sed quum adhuc remis ara-
 ri non posset ad commeatum ex nauibus
 importandum, Cæsar equis, quos nauibus
 eduxerat, interfectis, tribus diebus
 milites refecit. Quæ calamitas eo incom-
 modius obtigit, quòd unà cum nauibus
 magna copia frumenti, farine, panis bisco-
 cti, leguminum, uini, olei, carniūq; sale-
 conditarum, ac rerum omnium ad uictū
 exercitus spectantium amissa est: equo-
 rum item magnus numerus interiit: quò
 accedere omniū generū tormenta, quæ ad
 nauium tutelā, & alia quæ ad urbem oppu-
 gnationē comparata fuerāt, quorum ma-
 gnā partem hostes tranquillitatem na-
 cti, piscari & extrahere poterunt. Deniq;
 tanta rei frumentariæ iactura facta est, ut
 angustè superfuerit ad milites reportan-
 dos. Tot incommodis acceptis, Cæsar ur-
 bis oppugnationem in æstatem rejicere
 instituit

DE EXPÉDITIONE

instituit, & milites reducere. Itaque iussit
 eam litoris partem petere, qua naues com-
 modè conscendi possent. Hoc uerò fuit
 omnium miserrimum, quòd milites ine-
 dia atque imbribus, quibus triduo perpe-
 tuo maouerant, tam fracti & exhaurti fue-
 rant uiribus, ut plerique eorum, quum ui-
 am ingrederentur, exanimati collaberent:
 & terra usque eò erat cœnosa, ut nec in eã
 recumbi, nec commodè incedi posset. ut
 si uellēt milites quiescere, hastili altè in ter-
 rã defixo niterentur, ac eo modo se quieti
 darent. Tot tamē tātasq̃ difficultates sin-
 gulari animi magnitudine præsentiaq̃ ui-
 cerunt milites nostri: ac tribus fluminibus
 uado trāsmiſſis, & si interim solis humeris
 aqua extarent, totidem diebus iter con-
 fecerunt. Eò profecti, unde naues conscen-
 di oporteret, dum Itali & Germani impo-
 nuntur, Cæsar Hispanos, de quibus maxi-
 mam uirtutis habebat opinionem, contra
 hostes in armis esse iussit: & operam de-
 dit, ut quàm posset fieri celerrimè, illi ad
 naues deferrentur: ne si mare intumesce-
 ret, impediret scapharum nauigatio. qua-

rum

rum quoniam magnum numerum tem-
 pestas absorbuerat, transportatio militū
 tardius processit: nec citius quàm bidui
 spatio naues instrui, ac militibus comple-
 ri potuerunt. Triduo pòst quum dimi-
 diam ierè Hispanorum partem naues ac-
 cepissent, uentis paulatim crescentibus,
 inflato mari ægerrimè reliqua pars ad na-
 ues transferri potuit. quod præsentien-
 tes nauatæ, ut quæcūq; primūm nauis onus
 sta fuit, ita prima cursum cepit. Vnde sa-
 lus eorum secuta est, qui primūm naues
 conscenderant: quæ antequam egredi
 tempestate prohiberētur, soluerant, ac ue-
 la expanderāt: reliquas uerò, quæ tardiùs
 onus acceperant, tempestas morata est, ut
 una Rhodiarum nauium fractis funibus
 anchorarijs, parum abfuerit quin in sco-
 pulos torqueretur: sed tantum remis cō-
 tenderunt remiges, ut eam in altum pau-
 lūm promouerint. quæ ut ex scopulis
 erepta est, nauatæ & gubernatores satius
 esse iudicarunt, se mari committere, quàm
 fluctibus frustra reluctari. Hanc tres alię
 secutæ, in Bugiam, eò uentis aspirantibus
 euase

DE EXPEDITIONE

euaserunt: quod non nisi magno labore
 & periculo effectum est. Vna enim nauis
 amisso temone, fluctibus ferè obruta est.
 Cæsar autem expectabat, ut remisso uen-
 torum impetu, in altum naues remulco at-
 traheret, ac demum cursum teneret. Quod
 ubi aliquandiu frustra tentasset, ueritus
 ne ingrauescente tempestate tandem ad
 scopulos adigeretur, quatuor triremibus,
 quæ omnium tutissimum locum cepe-
 rant, cæteris nauibus auxilio relictis, sol-
 uit, ac naues Rhodias sequutus est. Po-
 stridie quàm Bugiã appulit, triremes ad
 Argieram cæteris nauibus subsidio reli-
 ctæ nuntiarunt eas, quum tempestatem
 ferre non possent, fractas fuisse, & ad li-
 tus proiectas: militum magnum nume-
 rum fluctibus demersum, reliquos in ter-
 rã eiectos in orbem pugnandi gratia coi-
 uisse, ac desperatione debilitatos in dedi-
 tione spem uitæ collocasse: eos deniq; ad
 urbem properantes à Numidis ad unum
 omnes interfectos fuisse. Hunc exitum
 habuit bellum Africanum. Tempus &
 laborum diuturnitas nos Bugiã appulso
 ad

ad quietem uocabant, sed locus id minime patiebatur. Portus enim Bugiæ quum nullum terræ habeat obiectum, ad coercendam uim uentorum ab Europa spirantium, nostris nauibus stationem infidam præbuit. Mare enim uentis incitatum tanta uinaues quatiebat, ut non multo minore periculo quam ad Argieram substiterint. Bona fors eò nauem unam inuexerat, frumento reliquoq; commeatu onustam: sed eadem excepta tempestatibus, in conspectu nostro paulò post depressa est. Quæ tempestates, quanuis nulla nos alia insigniori affecerint calamitate, non ab re tamen mihi uisum est narrare, quam nobis metus occasionem dederint. Vbi plures dies intolerantius mare nos sollicitasset, nocte ineunte, maiore erupit iracundia: & quo altius nocte tegetetur, eo se magis exasperabat, donec in tantam creuisset insaniam, ut nos multas horas omni spe reconciliationis destituerit, quod tandem adueniente die, quum iam omne ferre uirus euomisset, suæ incontinentiæ puduit, atq; erubuit se tam scædo uultu sol-

DE EXPEDITIONE

inſpiciendum ingerere, tanta tamen eius fuit inciuilitas, ut etſi ſcirem me gratum ei minimè facturum, eam non reticerẽ. Principem triremium Sicularum tanta uir in la tus impulit, ut malum & antennas extra nauim deiecerit. Aliam præterea ex nauibus Siculis tanta animi offenſione afflictauit, ut ipſam ingrediens nauem remige uno apprehenſo, ei tibia quæ catena re uincta fuerat, euulſa ex corpore, truncũ extra nauim emiſerit. Rhodijs nauibus nõ minus fuit iniurium, nam erepta ab una naui ſcapha, dum eam præter nauim uicinã inueheret, tam altè extulit, ut nullo ferè labore in ſummam triremem inciderit: ac ipſo caſu ſcamno fracto, remiges duos eli ſerit. Deniq; ut in omnes qui ad Argierã integri relictĩ erant, ſuam ſauitiam experi retur, Comitem Angularium ab iniuria noluit immunem eſſe, atque ita ei fuit infe ſtum, ut interim à Sanctis nõ abſtinuerit, tanto enim furore in puppim inuolauit, ut & ipſam puppim euerterit, & ſanctum Andream qui puppi in ſignum erat appo ſitus, præcipitem egerit. A ceteris quos ad

Argie

AFRICANA.

Argieram ultus erat, manus continuit. Vna res tum nobis salutem attulit, quæ aliâs exitio esse solet. Quo loco oceanus in mediterraneas regiones influit, Africâ ab Europa ualde angusto interuallo diuidit: quibus coactus angustijs, rapidius fertur, donec locum patentiore[m] nactus sit, quo se liberius effundat. & quo tempore æstum patitur, quod bis in die contingit: quantòue propius angustias accurrit, eo maior est nauigantibus ineunda rapiditas, ex quo occidentales regiones æstus in iuriæ magis patent. Præterea quo propius ad lunam plenam acceditur, eo magis redundat Oceanus, & fiunt æstus eius maiores, in quibus mare nostrum introit incitatio: qui luna decrescente similiter decrescunt, unde uentorum tempestatumque commutationes proueniunt. Hęc ergo rapiditas, siue ut nauitæ dicunt, aqua currens, æstu maris incitata, excurrit quousque terrarum obiectu retorqueatur, quod ferè usu uenit, quum Oceanus commutationem æstus patitur, & ab Europa in contrariam partem recedit. Itaque cum Bugiæ essemus, ut

DE EXPEDITIONE

dixi, erat mare turbulentissimum; tantaque leuitate ferebatur, quanta uis uentorum impelleret. Sed quoniam luna tum plena esset, & propterea æstus Oceani maiores, currens aqua uelocius incurrebat: cuius uis uentorum coniuncta, magnam rapiditatem addiderat, ob eamque causam, mare quantunuis commotum longo spatio antecurrebat, atque ad terram citius perueniebat, itaque quanto maiore impetu delata esset, eo maiore uis reflectebatur: atque in mare conuersa, eius reprimebat & tardabat impetum, ita ut minore uis mare naues incuteret, quod nisi ita euenisset, nauis firmissima quæque sex horas fluctus maris sustinere nequiuisset. Post eam tempestatem nobiscum mare mitius egit, quàm setamē in nauigabile præberet, nos inedia conficiendos tradiderat, à quo periculo non procul abfuimus. Bugia enim quauis nostra esset, ea tamen est natura loci, ut exigue nos iuuare posset. Est .n. oppidum situm in montium altissimorum decliuitate, cuius fines tam latè patent, quantum in circuitu ipsum oppidum occupat
 soli,

soli. Nam Mauri quibuscum nostri conti-
 nenter bellum gerunt, imperant toti finiti-
 mæ regioni : proinde quicquid nostris
 frumenti est, ab Hispania importatum
 habent. In illius oppidi propugnacu-
 lum tres turres institutæ sunt : quas unâ
 cum oppido ducenti milites custodiunt.
 Ad eosiam multo tempore naues ab Hi-
 spania non uenerant : tantâque multitu-
 dine uno tempore eò confluximus, ut no-
 stri iuuandi non magnam habuerint fa-
 cultatem. His in angustijs Cæsar consti-
 tutus, trium dierum supplicatione decre-
 ta, triduo post expiatis confessione pecca-
 tis, panem sacrum religiose edit, quem
 omnes aulici imitati, iram Dei deprecati
 sunt. Senescenteluna uenti rabie sua ce-
 ciderunt, & mare paulo placidius effe-
 ctum est : quo tempore, ne hanc disceden-
 di oblatam occasionem e nauibus amitte-
 remus, Dux Equitum Rhodiorum Impe-
 ratorem adiit, atque abeundi commea-
 tum petiit : quo impetrato, proficiscente
 etiam Ferrando Gonzaga, unâ ex eo lo-
 co soluimus, & iter Tunetum uersus te-

DE EXPEDITIONE

nuimus, quò quatrìduo remis perueni-
 mus. Cæsar uerò, quum Andreae Doriae
 classis præfecto non uideretur nauigatio-
 ni tempus esse idoneum, eo loco commo-
 diorem tempestatem expectabat. Tunc
 omnibus rebus ab eius urbis rege refecta
 classe nostra, nacti tempus oportunum,
 Drepanum Siciliae oppidum contendi-
 mus: ubi biduò uotis D. Mariæ, quæ ab
 Annunciatione nomen habet, perioluen-
 dis insumpto, Panormum deuenimus.
 Quo loco Siculis nauibus relictis, Rho-
 diae Messanam delatae sunt. Vnde quum
 me subiisset negotiorum recordatio, quæ
 in meum ab Africa reditum distuleram,
 ad ea me recipere constitui, & conscensa
 nauis speculatoria Neapolim, ac inde Ro-
 mam multis tempestatibus delatus sum.
 Vbi quoniam uulnera difficultate & ma-
 gnitudine uiarum recruduerant, ita inter-
 mittere tantisper coactus sum, dū me de uia
 fessum, & uulneribus afflictatum collige-
 rē. Interim ne omnino essem ociosus, hanc
 expeditionis Africanæ narrationē exara-
 ui, in qua multorum illustrium uirorū ca-
 sus, &

AFRICANA.

fus , & rei familiaris iacturas consulto
pretermissi, eas enim, quòd immensæ sint,
neque accuratè explicare , neque
etiã omnia memoria tenere
potuissem.

FINIS.

